

Роль дитячих спортивних об'єднань за місцем проживання у формуванні громадської активності молодших підлітків

У процесі українського державотворення важливу роль відіграє формування у підростаючого покоління громадської активності, пошук оптимальних шляхів його залучення до занять фізичною культурою в школі й за місцем проживання. Це витікає з основ перебудови змісту фізкультурної освіти, де значне місце відводиться фізичному розвитку, загартуванню організму, формуванню рухової активності, зміцненню здоров'я юних громадян.

Актуальність даної проблеми зумовлена необхідністю використання невичерпних виховних можливостей оточуючого середовища, значних потенційних резервів у підвищенні рухової активності, вирішенні завдань формування здоров'я підлітків у процесі позакласної та позашкільної виховної роботи. Ці положення закріплені в Конституції України, де у статті 49 написано, що держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту. Розшифровує положення Конституції Закон України «Про фізичну культуру і спорт», у якому зазначається, що фізична культура, як складова частина загальної культури суспільства, спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних якостей особистості.

Аналіз практики формування громадської активності підлітків у дитячих спортивних об'єднаннях показує, що вони мають широкі можливості для спілкування, перш за все з ровесниками. Саме тут, за місцем проживання, на основі загальних інтересів, захоплень, спільної ігрової діяльності виникають різнобічні дитячі та підліткові об'єднання. Вони доповнюють виховний процес, який організується школою, позашкільними навчальними закладами і відповідним чином впливають на розвиток особистості й формують її громадську активність. Робота за місцем проживання є продовженням навчально-виховного процесу школи, який забезпечує цілісність педагогічного впливу на школярів у активному дозвіллі. Тому до цього процесу є можливість залучати всі виховні сили суспільства.

Метою даної статті є розкриття ролі дитячих спортивних об'єднань у формуванні громадської активності підлітків.

Відповідно до мети були визначені такі завдання:

1. Розкрити значення понять «мікросередовище», «місце проживання», «дитяче спортивне об'єднання за місцем проживання».
2. Представити основні завдання та форми діяльності формальних і неформальних дитячих спортивних об'єднань за місцем проживання

Реалізація середовищного підходу у теоретичному забезпеченні дослідження проблеми формування громадської активності молодших підлітків

у дитячих спортивних об'єднаннях за місцем проживання є значущим для забезпечення якісної науково-дослідної роботи з цієї теми.

Термін «середовище» використовується у багатьох галузях наукового знання: філософії, соціології, економіці, психології, соціальній педагогіці. Вплив середовища на навчання, виховання й формування дитячої особистості предметно досліджує теорія виховання.

В цілому середовище розуміють як:

– оточення, сукупність соціальних, економічних, політичних і матеріальних умов різного характеру (природних та створених людиною), в яких розгортається діяльність людського суспільства та розвивається жива природа;

– реальну дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини, називається [5];

– сукупність умов існування людини та суспільства [10].

Середовище чинить свій вплив на людину безпосередньо або опосередковано та значною мірою детермінує свідомість, поведінку і діяльність особистості.

Як зазначав Л. Виготський, соціальне середовище є справжнім важелем виховного процесу, а роль учителя зводиться до вмілого керування цим важелем [1].

У соціології під соціальним середовищем людини розуміють економічні, політичні, соціальні, духовні, територіальні умови, що впливають на становлення особистості.

З точки зору соціальної педагогіки соціальне середовище – це:

– порівняно стійка сукупність речових та особистісних елементів, з якими безпосередньо взаємодіє соціальний суб'єкт і які здійснюють вплив на його діяльність [7, с. 3];

– сукупність суспільних матеріальних та духовних умов, які є основою існування, формування й діяльності людини, справляє вирішальний вплив на розвиток особистості [13, с. 620].

– сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на формування її свідомості та поведінки [11, с. 28].

Як бачимо, із самого визначення соціального середовища видно, що воно створює сприятливі чи несприятливі умови для діяльності та особистісного розвитку людини. Саме соціальне середовище, зокрема його сфери: політична, соціальна, духовна формують певні очікування щодо поведінки особистості.

Соціальне середовище існує завдяки численним взаєминам його членів та соціальних інститутів. Чим більша і різноманітніша палітра складових соціального середовища, тим інтенсивніше його розвиток та різноманітніші умови життєдіяльності особистості [11, с. 28].

Соціальне середовище характеризується численними рівнями, складними зв'язками та відносинами між елементами. У структурі соціального середовища виділяють макро- та мікрорівні.

Макрорівень (макросередовище) – це загально створені умови існування для кожної людини і є однаковими для всіх. А саме до макросередовища належать: держава, етнос, суспільство, регіон, місто, селище чи село, а також ті великі організації, які діють на території даних середовищ, а саме засоби масової інформації, субкультури, контркультури, а також економічне і політичне становище у країні, які також відіграють чималу роль у соціалізації індивіда.

Характер впливу макросередовища на особистість залежить не тільки від загальних соціальних умов, а й від регіональних та інших територіальних особливостей її життєдіяльності.

Мікрорівень – це конкретні умови життя особистості (сім'я, сусідство) та умови в середовищі найближчого оточення (вулиця, тип поселення, навчальний чи трудовий колектив, громадські організації, формальні та неформальні об'єднання).

Мікрорівень соціального середовища (мікросередовище) – це безпосереднє соціальне оточення людини – сім'я, учнівський чи виробничий колектив, неформальна група (коло однолітків), громадські організації за місцем проживання та навчання, неформальні об'єднання за інтересами тощо). Отже, досліджуване поняття «місце проживання» має ті ж якісні характеристики, що й мікросередовище. Саме найближче для дитини середовище, зокрема місце її проживання, є сполучною ланкою між підростаючою особистістю і суспільством, саме його особливості визначають рівень і характер можливостей для самоактуалізації, саморозвитку і самореалізації, прояву індивідуальних здібностей і творчого потенціалу дітей.

Ефективність і міра впливу мікросоціуму на особистість залежить від ступеня його (її) включеності у життя мікросоціуму. Міра позитивності мікросоціуму визначається рядом обставин, зокрема: можливістю задоволення людиною потреб, що створює чи не створює у неї відчуття задоволення; можливістю вирішення особистістю вікових завдань особистісного,

соціального, інтелектуального, культурного, фізичного розвитку підростаючих поколінь [9, с. 120].

Визначити межі мікросередовища не завжди просто, оскільки у сільських поселеннях, селищах, малих містах ці межі, як правило, співпадають із межами конкретного поселення; у середніх і великих містах їх визначити проблематично. Загалом мікросередовище можна обмежувати двором, кварталом, мікрорайоном. Умовно можна визначити мікросередовище як конкретне сільське поселення, селище або мале місто, а в середніх і більших містах – мікрорайон.

У своєму дослідженні ми будемо розглядати «місце проживання» як мікросередовище, що включає мікрорайон школи. Отже, до дитячих спортивних об'єднань за місцем проживання відносяться ті, що знаходяться у мікрорайоні школи, де молодші підлітки проводять значну частину вільного від навчання часу. Саме мікрорайон школи є для них місцем, де задовольняється їхня потреба проявляти свою самостійність і активність, з'являються широкі можливості для спілкування, перш за все з ровесниками. Саме тут, за місцем проживання, на основі загальних інтересів, захоплень, спільної ігрової діяльності й виникають різнобічні підліткові об'єднання.

Визначимо, що ми будемо розуміти у своєму дослідженні під дитячими спортивними об'єднаннями.

У малій енциклопедії з соціальної педагогіки Ю. Жданович визначає *дитячі об'єднання* як добровільне формування громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів. Дитячі об'єднання утворюються і діють на засадах добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування і гласності. Виникнення дитячих об'єднань обумовлено тим, що в процесі соціалізації діти відчувають потребу переживання і усвідомлення своєї спільності з ровесниками, в груповій солідарності. Вони вільні у виборі напрямів своєї діяльності. Дитячі об'єднання можуть бути як формальні, так і неформальні. Основними завданнями дитячих об'єднань є розвиток здібностей дітей, задоволення їх творчих і пізнавальних потреб, потреб саморозвитку, самовираження, самореалізації, організація їх дозвілля і відпочинку [2].

У цій же енциклопедії знаходимо визначення *клубів за місцем проживання* як форми додаткової освіти дітей та підлітків. Розрізняють клуби за місцем проживання як самостійні освітні заклади, створені з метою організації змістовного дозвілля дітей та молоді, запобігання бездоглядності, правопорушень і злочинності; з метою соціального захисту неповнолітніх, які перебувають у складних життєвих ситуаціях; а також як громадські дитячі об'єднання, що об'єднують дітей та підлітків для спільного відпочинку,

розваг, занять спортом тощо (наприклад, гурток за інтересами). Головною метою клубів за місцем проживання є створення умов для творчого, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час шляхом впровадження якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків. Клуб за місцем проживання може об'єднувати дітей як одного віку, так і різновікові групи за інтересами. Кількість членів може бути і незначною. Основним принципом діяльності клубів за місцем проживання є добровільність і самоврядування. Діяльність клубів за місцем проживання організовується педагогічними працівниками, батьками, спеціалістами в різних галузях науки, техніки, мистецтва на основі додаткових освітніх програм.

Основними завданнями клубів за місцем проживання є:

- організація та проведення освітньо-виховної діяльності у вільний від навчання час;
- розвиток пізнавальних інтересів дітей та молоді, ознайомлення їх з новітніми досягненнями науки, техніки, спорту;
- організація змістовного дозвілля дітей та молоді (проведення різноманітних масових заходів та акцій);
- допомога молоді у професійній орієнтації, виборі майбутньої професії;
- розвиток творчої ініціативи і суспільної активності, сприяння формуванню національної самосвідомості, активної громадської позиції;
- участь у районних та міських оглядах, конкурсах, виставках, спортивних змаганнях, фестивалях;
- розвиток та підтримка юних талантів, стимулювання творчого самовдосконалення;
- участь у соціально-корисній діяльності;
- організація літнього дозвілля та відпочинку дітей та молоді (трудова об'єднання молоді, літній табір, екскурсії, туристичні походи) [3].

Таким чином, **дитячі спортивні об'єднання за місцем проживання** розуміємо як добровільне формування громадян віком від 6 до 18 років для занять спортом та задоволення власних інтересів. Головною метою дитячих спортивних об'єднань за місцем проживання є створення умов для фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, оздоровлення та популяризації здорового способу життя шляхом впровадження якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності учнів. Спортивні дитячі об'єднання за місцем проживання можуть бути як формальні, так і неформальні. Основними їх завданнями є розвиток пізнавальних інтересів дітей та молоді, ознайомлення їх з новітніми досягненнями спорту; розвиток творчої ініціативи і суспільної активності, сприяння формуванню національної самосвідомості, активної громадської позиції; участь у районних та міських спортивних змаганнях; задоволення їх потреб саморозвитку, самовираження, самореалізації, організація їх дозвілля і відпочинку.

До формальних спортивних дитячих об'єднань ми відносимо: фізкультурні гуртки; спортивні секції; фізкультурно-спортивні клуби.

Фізкультурні гуртки – загальношкільні самодіяльні об'єднання учнів для позакласних занять фізичною культурою. На заняттях у цих гуртках учні значно розширюють свої знання з фізичної культури, засвоюють більше рухових навичок та вмінь, ніж на уроках фізичної культури. Основними завданнями фізкультурних гуртків є: залучення учнів до регулярних занять фізичними вправами; впровадження фізичної культури в повсякденне життя; підвищення рівня фізичної підготовленості школярів. Фізкультурні гуртки працюють протягом усього навчального року. Заняття проводяться один-два рази на тиждень по 45-60 хв. Керують гуртками вчителі фізичної культури, громадські інструктори з числа класоводів, учителів-предметників, старшокласників, батьків. До змісту занять гуртків входять: фізичні вправи, рухливі ігри, естафети, що сприяють загальному фізичному розвитку дітей. У фізкультурних гуртках учнів також готують до занять у спортивних секціях з видів спорту, до участі у масових фізкультурних святах, показових виступах тощо [6].

Спортивні секції – загальношкільні самодіяльні об'єднання учнів для позакласних занять фізичною культурою і спортом. У школах створюються кілька типів спортивних секцій: з оздоровчої фізичної культури, загальної фізичної підготовки, лікувальної фізичної культури тощо; спортивні – з масових і технічних видів спорту; туристичні – з усіх або окремих видів туризму. Основними завданнями шкільних спортивних секцій є: зміцнення здоров'я учнів і сприяння їхньому правильному фізичному розвитку; поглиблення і розширення знань, умінь та навичок, отриманих на уроках фізичної культури; виховання морально-вольових якостей; спеціальна фізична, технічна і тактична підготовка з певного виду спорту чи туризму; прищеплення навичок організаційної та інструкторської роботи, а також суддівства на шкільних змаганнях. Керують спортивними секціями вчителі фізичної культури і громадські тренери (не молодше 18 років). Їхніми помічниками можуть бути учні 10–11 класів, які мають розряди зі спорту (або туризму) і пройшли курси інструкторської практики [6].

Фізкультурно-спортивні клуби є громадськими фізкультурно-оздоровчими і спортивними формуваннями, побудованими на спільності інтересів членів клубів. Діяльність клубів будується на основі самоуправління, добровільності членства та участі в його справах.

Метою діяльності фізкультурно-спортивних клубів є створення сприятливих умов для занять різноманітними формами оздоровлення, фізичною культурою і видами спорту як учнів, так і учителів або викладачів навчальних закладів.

Головними завданням фізкультурно-спортивних клубів є:

- залучення дітей, учнівської молоді до регулярних занять фізичної культурою, спортом і туризмом;
- організація і проведення масових фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів, змагань;
- сприяння здійсненню заходів, щодо створення та зміцнення спортивної бази, ефективного використання природних умов;
- забезпечення виконання комплексних та цільових програм з питань фізкультурно-реабілітаційної і спортивної роботи у навчально-виховній сфері;
- формування в учнівської молоді потреби у зміцненні здоров'я засобами фізичної культури і спорту;
- пропаганда здорового способу життя, впровадження засобів фізичної культури і спорту в навчання, роботі, побуті, відпочинку учнів, вчителів, викладачів.

Основні напрями діяльності клубів передбачають використання різних форм і методів організації:

- фізкультурно-оздоровча рекреаційна робота, спрямована на зміцнення здоров'я та впровадження здорового способу життя;
- фізкультурно-спортивна робота з розвитку дитячо-юнацьких видів спорту, вибраних членами клубу, професійно-прикладна фізична підготовка для підвищення рівня загальної і спеціальної фізичної підготовленості та інші [12].

До неформальних спортивних дитячих об'єднань відносимо дворові групи.

Дворові групи – різного роду стихійні об'єднання підлітків, що виникають в основному спонтанно за місцем проживання у дворах та житлових масивах. Досвід засвідчує, що така діяльність захоплює основну масу школярів у мікрорайоні школи.

За статевими ознаками дворові групи можна умовно розділити на три види: дворові групи хлопців, дворові групи дівчат, змішані дворові групи хлопців та дівчат. Учасники однієї групи, як правило, захоплені одним предметом інтересу: рухливими та спортивними іграми; катанням на велосипедах; рибальством; колекціонуванням значків; захоплення музикою; розведенням птахів; доглядом за тваринами, рослинним світом тощо.

У нашому дослідженні нас цікавлять саме ті дворові групи, які мають інтерес до фізкультурно-спортивної діяльності і збираються з метою її здійснення, тобто утворюють неформальне дитяче спортивне об'єднання за місцем проживання.

Така спонтанна група являє собою складну систему взаємозв'язків та взаємозалежностей у суспільно значимій для учнів діяльності, яка переплетена густою сіткою міжособистісних стосунків. Поєднання в групових діях окремих особистостей, наділених різними індивідуальними здібностями й рисами характеру, сприяють взаємному збагаченню всіх дітей двору. Наявність у групі визнаного лідера надає спільним діям рішучості, цілеспрямованості, наполегливості та

послідовності дій. Спільні зусилля школярів, особливо при виконанні ігрових дій, можуть викликати педагогічний та психологічний ефект змагання, тобто прагнення виконати свою роль точніше й швидше за свого товариша і тим самим піднести престиж спортивної команди, компанії чи групи на сходинку вище.

Зазначимо, що ці якості особистості значно краще формуються у формальному дитячому спортивному об'єднанні, оскільки тут виникає необхідність співробітництва, потреба у спілкуванні, в основі яких перебувають процеси обміну діяльністю та відповідної залежності в діях кожного індивіда дитячого колективу.

Вивчення фізкультурно-ігрового дозвілля молодших підлітків за місцем проживання засвідчує, що кожний учень підліткового віку в зоні свого впливу обов'язково належить до тієї чи іншої дворової групи. Через певний час дружня спонтанна група переростає в новий якісний стан – стійку сукупність індивідів, що має певну організацію, систему зв'язків і взаємовідносин між її членами. У них легко визначається роль кожного школяра, виявляється схильність до основної діяльності групи. За цих умов усі члени групи зв'язані один з одним добре встановленими взаємовідносинами. Характерними ознаками подібних груп за місцем проживання є: чітке усвідомлення членами груп своєї єдності та взаємозв'язку; наявність впливу групи на кожного її члена спільною діяльністю, елементами кругової поруки та взаємовиручки; наявність у середині групи системи, за якою розподіляються обов'язки під час організації і проведення ігрового дозвілля молодших підлітків за місцем проживання.

Основним видом діяльності у дитячих спортивних об'єднаннях є фізкультурно-спортивна діяльність. За визначенням А. Журкіної фізкультурно-спортивна діяльність – це освітня область в системі неперервної освіти, що забезпечує здоров'я та гармонійний розвиток особистості, її ефективну самореалізацію в суспільстві [4]

Фізкультурно-спортивна діяльність включає:

- засвоєння знань, умінь та навичок з фізичної культури;
- теоретична підготовка з певного виду спорту;
- фізичні вправи, рухливі ігри, естафети, що сприяють загальному фізичному розвитку;
  - участь у масових фізкультурних святах, показових виступах тощо;
  - спеціальні систематичні і тривалі тренування, в процесі яких засвоюються і удосконалюються певні рухові навички та розвиваються необхідні для занять цим видом спорту фізичні якості (сила, витривалість, швидкість, спритність рухів) і вольові риси характеру (сміливість, рішучість, ініціативність, воля до перемоги тощо), з метою оволодіння високою технікою виконання фізичних вправ у обраному виді спорту;
- спортивні змагання, що сприяють розвитку здатності до максимальних напруг фізичних сил, великої сили і глибини емоційних

переживань, загостреної діяльності всіх психічних процесів.

У своїй діяльності формальні дитячі спортивні об'єднання за місцем проживання керуються Законами України «Про об'єднання громадян», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», положеннями «Про позашкільний навчальний заклад», «Про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах».

Багатогранні виховні резерви має мікрорайон загальноосвітньої школи, якщо правильно використовувати його невичерпні можливості. У шкільному мікрорайоні молодші підлітки проводять значну частину вільного від навчання часу. Він є для них місцем, де найповніше задовольняється потреба проявляти свою самостійність в активній діяльності. Тут також з'являються широкі можливості для спілкування з ровесниками. Саме за місцем проживання на основі загальних інтересів, захоплень, спільної ігрової діяльності виникають різнобічні підліткові громадські об'єднання. Вони доповнюють виховний процес, який організується школою, позашкільними навчальними закладами та установами і відповідним чином впливають на розвиток особистості, формують її громадську активність.

На погіршення ситуації щодо фізичного здоров'я дітей, скорочення чисельності контингенту дітей і підлітків, залучених до регулярних занять у дитячо-юнацьких спортивних школах, підліткових фізкультурно-спортивних клубах за місцем проживання, у спортивних секціях підприємств, установ та організацій, посилення антисоціальних проявів серед зазначеного контингенту було звернено увагу на державному рівні. Тому 1 вересня 1998 року Указом Президента України було затверджено цільову комплексну програму «Фізичне виховання – Здоров'я нації», з метою охопити молодих людей, вихованих у сфері вільних економічних і духовних стосунків, й залучати до різних видів фізкультурно-спортивної діяльності за місцем проживання, які сприяють вихованню в них громадської активності в процесі занять фізичною культурою і спортом. На думку М. Козленка, ця навчально-пізнавальна діяльність, суспільно корисна робота спрямована на оволодіння елементами фізичної культури [8].

Важливе значення має виховання інтересу до систематичних занять фізичною культурою в процесі рухливих і спортивних ігор, домашніх завдань з фізичної культури у формуванні в школярів бажання і вміння самостійно виконувати фізичні справи. Для цього держава має створювати умови для правового захисту інтересів учнів у сфері фізичної культури і спорту, розвивати фізкультурно-спортивну індустрію, заохочувати їх прагнення зміцнювати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя.

Таким чином, вивчення і аналіз наукової літератури, досвіду педагогів, тренерів, а також власний досвід засвідчує, що дитячі спортивні об'єднання за місцем проживання (як формальні, які підлітки відвідують протягом навчального року, так і неформальні, у які школярі об'єднуються у вільний від навчання час,

особливо у вихідні, святкові та канікулярні дні, діяльність яких організовується за інтересами) мають важливу роль у формуванні їх громадської активності.

Саме тому необхідно створити оптимальні умови для проведення виховної роботи у за місцем проживання підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Проблемы возрастной периодизации детского развития / Л. С. Выготский // *Вопр. психологии.* – 1972. – № 2. – С. 114–123.
2. Жданович Ю. М. Дитячі об'єднання / Ю. М. Жданович // *Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві.* – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 67–68.
3. Жданович Ю. М. Клуби за місцем проживання / Ю. М. Жданович // *Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві.* – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 106–107.
4. Журкина А. Я. Концептуальные основы физической культуры / Журкина А. Я. – М., 2008.
5. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Зайченко І. В. – К. : Освіта України, 2006. – 528 с.
6. Зубалій М. Д. Спортивні клуби за місцем проживання – ефективна форма фізичного виховання учнів / М. Д. Зубалій, І. І. Заплішний // *Фізичне виховання дітей і молоді. Випуск 12.* – К. : Здоров'я, 1988. – С. 83–84.
7. Коган Л. Н. Социальная среда и воспитание / Л. Н. Коган // *Учебно-воспитательный коллектив и его среда воспитания.* – Свердловск : УрГУ, 1980.
8. Козленко Н. А. Школьникам – привычку заниматься физической культурой / Н. А. Козленко. – К., 1985. – 120 с.
9. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик / под ред. В. А. Сластенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 200 с.
10. Парфанович І. І. Соціальна діагностика : курс лекцій / Парфанович І. І. – Тернопіль, ТДПУ, 2009. – 182 с.
11. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. Капської А. Й. – К., 2003.
12. Типовий статут фізкультурно-спортивного клубу спортивної спілки учнівської молоді загальноосвітнього та професійно-технічного навчального закладу, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 22 березня 2002 р. № 210.
13. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.